

Intelektualni kapital kao strateški činitelj održive konkurentnosti agrarnog poduzetništva

Ana Majnović Maričić¹, Ljubica Ranogajec², Jelena Kristić², Jadranka Deže²

¹Poslijediplomski specijalistički studij, Upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek, Vladimira Preloga 1, Osijek, Hrvatska

²Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek, Vladimira Preloga 1, Osijek, Hrvatska (jdeze@fazos.hr)

SAŽETAK

Strateški ciljevi poslovanja poljoprivrednih gospodarstava sve su više usmjereni na održivi razvoj, što uz okolišne podrazumijeva i društvene komponente i ekonomsku održivost. Cilj je rada napraviti pregled spoznaja o značaju i transformacijama intelektualnog kapitala u postizanju održive konkurentnosti poslovanja agrarnih poduzetnika. U radu je napravljen pregled stručnih i znanstvenih spoznaja u području korištenja intelektualnog kapitala u razvoju konkurentnosti. Znanstveni rezultati prethodnih istraživanja istaknuli su značaj ljudskog, organizacijskog i potrošačkog kapitala te njihovu povezanost u postizanju održive konkurentnosti. Potvrđeni su procesi transformacije prema zelenom intelektualnom kapitalu, za što je potrebno upravljanje nematerijalnim sredstvima u smjeru zaštite okoliša. Agrarni poduzetnici na taj način mogu pronaći put prema postizanju održive konkurentnosti.

Ključne riječi: intelektualni kapital, agropoduzetnici, održivost, konkurentnost

UVOD

Razvoj u poljoprivrednoj djelatnosti svoju osnovu temelji na razvoju tehnike i tehnologije, čime se usmjerava pažnja na razvoj novih proizvoda i/ili usluga koje će na tržištu stvarati više prihoda. Unaprjeđenjem znanosti, ali i promicanjem novih informacija, dolazi se do saznanja da je osim tehnika i tehnologija, koje čine materijalnu imovinu poljoprivrednog gospodarstva, potreban i razvoj vlastitih

znanja i vještina nematerijalne vrijednosti. Nematerijalna imovina nije opipljiva, no predstavlja intelektualni kapital u poslovanju poljoprivrednog gospodarstva. Poduzetnička aktivnost ljudskih resursa povezuje se s aktivnostima u smislu obuhvaćanja organizacije proizvodnje, organizacije poslovanja i procesa komuniciranja s potrošačima. Agropoduzetnici u dinamičnim uvjetima

rada provode transformaciju materijalnih činitelja uspješnosti poslovanja u suvremene nematerijalne, pri čemu je fokus – intelektualni kapital. Svako poljoprivredno gospodarstvo u svojem poslovanju definira strateške ciljeve, pri čemu će se ostvariti konkurentnost kroz različite pristupe. Povećanju konkurentnosti poslovanja može se pristupiti s ciljem poboljšanja i osiguranja financijske uspješnosti. Ostvarenje dugoročne održive konkurentnosti postiže se poboljšanjem organizacijskih

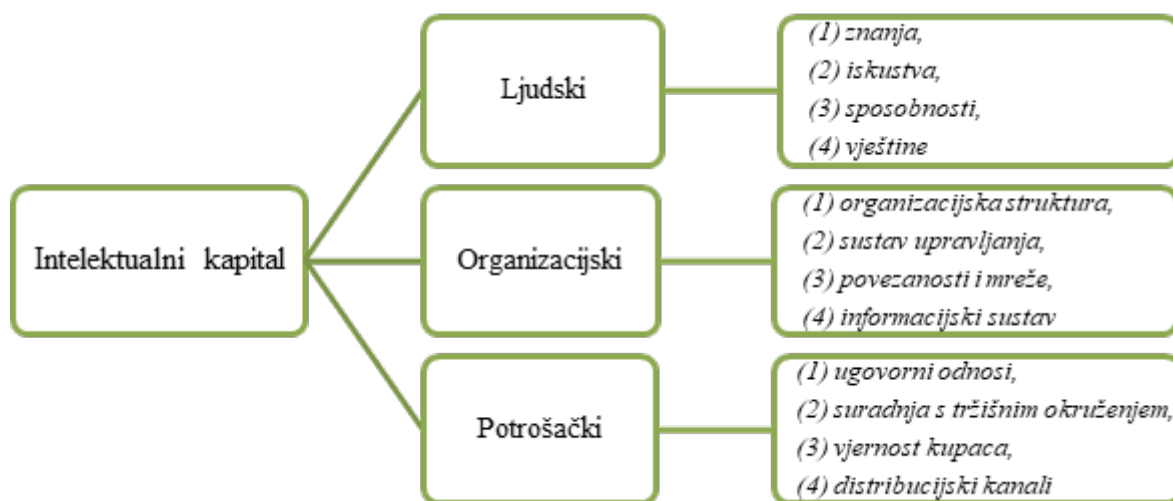
uvjeta, jedinstvenosti na tržištu i jačanjem potražnje. Perspektiva poslovanja sve se više fokusira na održivost kroz stvaranje ključnih konkurentskih prednosti te pravce strateškog razvoja usmjerene prema postizanju održive konkretnosti.

Cilj je rada napraviti pregled spoznaja o značaju i transformacijama intelektualnog kapitala u postizanju održive konkurentnosti poslovanja agrarnih poduzetnika.

MATERIJAL I METODE

U radu su korišteni rezultati i spoznaje prethodnih istraživanja autora koji su se stručno i znanstveno bavili ovim područjem. Podaci su prikupljeni korištenjem recentne i relevantne literature odabrane temeljem ključnih riječi. Istraživačko pitanje usmjereno je na uočavanje

značaja intelektualnog kapitala u agrarnom poduzetništvu i perspektive u postizanju održive konkurentnosti. Zbog kompleksnosti intelektualnog kapitala koji se sastoji od više potpuno različitih dijelova, korišten je sljedeći istraživački model:

Slika 1. Istraživački model intelektualnog kapitala

Izvor: autor prilagodio prema Kozera, 2011.

Primijenjen je model analize sastavnih dijelova intelektualnog kapitala, i to ljudskog,

koji obuhvaća znanja, iskustva, sposobnosti i vještine ljudi. Organizacijski kapital u svojoj

strukturi sadrži: organizacijsku strukturu, sustav upravljanja, povezanost i mreže te informacijski sustav. Potrošački kapital čine ugovorni odnosi, suradnja s tržišnim u zajednički naziv intelektualni kapital.

okruženjem, vjernost kupaca i distribucijski kanali. Ove pojedinačne kapitalne vrijednosti povezane su

REZULTATI I RASPRAVA

Jedan od najvažnijih strateških resursa poduzeća je znanje, odnosno sposobnost kreiranja, dijeljenja i primjene znanja jer upravo znanje omogućuje poduzetnicima da kombiniranjem resursa na nov i jedinstven način razviju održivu konkurentsku prednost

(Alpeza 2021). Intelektualni kapital nije jedinstven i sastoji se od pojedinačnih dijelova koje je moguće razdvojiti na njegove determinante od ljudskog, organizacijskog i potrošačkog te ga je na taj način potrebno i analizirati.

Ljudski resursi i potencijali za ostvarivanje održivosti

Poljoprivredna djelatnost je najvažnija djelatnosti za proizvodnju hrane na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Odnos između ljudskog kapitala i poljoprivrednog rasta u istraživanju ističu autori Sarawar i sur. (2023), koji su pokazali da svaka korištena varijabla ima utjecaj na poljoprivrednu industriju. Rezultati pokazuju kako su potrebne promjene, osobito institucionalne, kao što je politika ulaganja u sektor obrazovanja. Takvim načinom bi se ojačao ljudski kapital koji bi pridonio povećanju poljoprivredne proizvodnje.

Singer i Šandrk Nukić (2013) iznose kako se ulaganjem u ljudski kapital stvara najznačajnija investicija za poduzeće, a kvalitetnija implementacija poslovne strategije pridonosi boljem poslovnom rezultatu. Učinci koji se javljaju prilikom ulaganja u ljudski potencijal stvaraju veću fleksibilnost i sposobnost u prilagodbi pojedinca, poduzeća, društva u kojem djeluju, te kulture prostora na kojem jesu. Akbar i sur. (2023) u radu ističu

kako je ljudski kapital skup znanja, vještina, kompetencija i sposobnosti kod pojedinca, ali i u organizacijama, stečenim tijekom vremena kroz obuke, obrazovanje, radno iskustvo i ostalo. Smatra se da se time utječe na produktivnost u procesu gospodarskog rasta. Ljudski kapital je, prema tome, sposobnost stvaranja inovacija i organizacije proizvodnih procesa u uvjetima ograničenih materijalnih resursa i financijskih sredstava.

Obrazovanje za određeno područje rada može se povezati s povećanjem konkurentnosti i produktivnosti. Ilukena i sur. (2024) navode da je, kako bi se povećala produktivnost u poduzeću, potrebno osigurati zapošljavanje kvalificiranog osoblja, ulaganje u obuku i razvoj. Način rada se treba temeljiti na udruživanju i partnerskim odnosima, čime se povećava ljudski potencijal unutar poduzeća.

U vezi s osiguranjem ljudskog kapitala u poljoprivredi, naglašava se potreba za razvojem jedinstvenog pristupa u ruralnim područjima.

Agrarna politika u tome treba biti prva u poticanju aktivnosti kojima bi se financirale investicije i projekti, a time bi se stimulirao priljev novca za dugoročni razvoj ljudskog kapitala. Pretpostavka je da odgovarajuće dodatno mirovinsko i zdravstveno osiguranje za zaposlene na gospodarstvima može pomoći u privlačenju stanovništva u ruralna područja. Privlačenje kvalitetnog ljudskog kapitala ostvarit će se kroz kvalitetnije poslove i društvenu infrastrukturu (Odinokova i sur. 2021).

Tradicionalno upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom povezano je s muškim osobama kao nositeljima poslovanja i vlasnicima resursa. Vezano za sudjelovanje žena u poljoprivredi i njihov utjecaj na razvoj ljudskog kapitala, Yu i Osabohien (2023) opisuju da se u poljoprivredi pojavljuju negativnosti na području ljudskog kapitala, a to su:

- žene nemaju jednake mogućnosti pristupa resursima: zemljištu i tehnologiji
- tradicionalne rodne uloge
- nedostatak obrazovanja
- dodatna zaduženja kao što su kućanske obaveze dovode do nedostatka vremena za profesionalni razvoj
- propuštene prilike zbog nedostatka

Potencijali organizacijskog kapitala u postizanju održive konkurentnosti

Organizacija rada i resursa na gospodarstvu je izuzetno važna za trenutno i buduće poslovanje, odnosno za proces proizvodnje i stvaranje novih inovacija. Organizacijski kapital uključuje organizacijsku kulturu, strukturu, učenje i poslovne procese, navode Lopez i

ženskih predstavnika u određenom segmentu poslovanja.

Poboljšanjem obrazovanja te uključivanjem žena u donošenje odluka, može se doprinijeti drugačijoj perspektivi, ali i održivoj poljoprivrednoj praksi. Upravo se u tom području uočava mogućnost poboljšanja rezultata ljudskog kapitala kroz inovacije, mogućnosti prilagođavanja te kvalitetnije upravljanje procesima i resursima (Matthew i sur. 2022).

Kiselakova i sur. (2019) istražuju ekonomski utjecaj unutar zemalja EU-a na konkurentnost u poslovnom okruženju, ljudskom razvoju i održivom rastu i ističu da postoji izravna povezanost između indeksa globalne konkretnosti i razvoja ljudskih potencijala.

Gospodarski rast i razvoj naposljetku se ne može ostvariti samo kroz razvoj tehnike i tehnologije na poljoprivrednom gospodarstvu. Pojavljuje se potreba za osobnim i poslovnim rastom. Ljudski kapital dovodi do rasta kapitala u poljoprivredi. Iako se još uvijek javlja negativan aspekt pri zapošljavanju žena u poljoprivredi, samo uočavanje ove problematike dovodi do važnih promjena. Konkurentnost će se ostvariti kroz održivost poslovanja, a ona se postiže kroz održivost resursa u organizaciji proizvodnje.

sur. (2006). Analiziranjem rezultata koje su prikupljeni tijekom istraživanja, zaključujemo da autori smatraju kako komparativa prednost organizacijskog kapitala leži u specifičnosti, složenosti i međusobnoj povezanosti elemenata.

Kvalitetni komunikacijski procesi poboljšavaju razmjenu informacija, konkurentnost, brži protok informacija i suočavanje s izazovima. Obeidat i sur. (2016) istraživali su organizacijsku učinkovitost kroz ljudske resurse. Organizacijski kapital uključuje strukture, procese, kulturu i sustave unutar organizacije koje dovodi do učinkovitog korištenja ljudskoga kapitala. Prepoznali su doprinose održivoj konkurentnosti u organizaciji kroz inovacije, sustav znanja, suradnju i poslovno okruženje.

Butenko i sur. (2023) obrazlažu sustav upravljanja organizacijskim kapitalom i procjenu njegove učinkovitosti koji se odvija kroz nekoliko sljedećih koraka: sustav trenutnog stanja i učinkovitosti u poduzeću, analiziranje aspekata organizacijskog kapitala, procjena na temelju specijaliziranosti industrije i veličine poduzeća, analiziranje informacija od strane kupaca: njihove želje, prijedlozi, pitanja i pritužbe te sustav kojim bi se temeljem informacija prilagodila i poboljšala učinkovitost.

Povezanost organizacijskog kapitala s ljudskim kapitalom je mnogobrojna. Inovativnost, pozitivna poslovna praksa, poticanje i povjerenje među suradnicima stvaraju povezaniju i uspješniju organizaciju. Autori Lev i sur. (2016) navode relacijski odnos gdje se između gospodarstva s boljim sustavom upravljanja ljudima i kvalitetnijom komunikacijom postiže veća produktivnost i inovativnost.

Laliwan i Potipiroon (2022) navode na primjeru zadruga kako se organizacijski

kapital može razdvojiti na dva aspekta: strukturalni kapital i financijski kapital. Tako se strukturalnim kapitalom, koji uključuje materijalne i nematerijalne resurse, utječe na učinkovitost putem poboljšanja infrastrukture i upravljačkih sustava. Kvalitetnim ljudskim resursima omogućava se bolji pristup informacijama te financijskom odlučivanju.

Istražujući intelektualni kapital, Deže i sur. (2008; 2020; 2023) zaključuju kako je za razvoj agrarnog poduzetništva važno istražiti sve elemente. Ljudski kapital predstavlja najvažniji segment jer se uspješnost poslovanja očituje kroz karakteristiku sposobnosti samog poduzetnika, gdje bi se ostvario potpuni razvojni potencijal. Potrošački kapital se ogleda najviše u distribucijskim kanalima koji imaju značajnu vrijednost za poslovanje. Uz to autori iznose i stratezijske ciljeve koji uključuju povećanje digitalizacije i bolje iskorištavanje europskih fondova za inovacije, jačanje povezanosti s institucijama te razvijanje informacijskog sustava koji će pridonijeti unaprjeđenju poslovanja. Ovakva strategija u praksi pruža mogućnost poljoprivrednicima za poboljšanje konkurentnosti poslovanja.

Organizacijski kapital temelji se na strukturi organizacije, njezinim procesima i poslovnoj kulturi. Kvalitetnim sustavom upravljanja, kontinuiranim učenjem i inovacijama postižu se poboljšanja organizacijske učinkovitosti. Poljoprivredne zadruge kao organizacijske strukture koriste agrarnim poduzetnicima jer omogućavaju bolje korištenje resursa i brže prilagođavanje tržišnim promjenama.

Potrošački kapital kao činitelj održive konkurentnosti

Jedna od sastavnica intelektualnog kapitala je i potrošački kapital koji djeluje na različite relacije, kao što su odnosi s potrošačima, dobavljačima, dioničarima, zatim suradnja s tržišnim okruženjem, vjernost kupaca i distribucijskih kanala. Ovaj segment kapitala obuhvaća i imidž, *brend* i identitet gospodarstva koji nastaje na tržištu.

Lacković (2005) naglašava kako je potrošački kapital rezultat poslovanja poduzeća i njegovih klijenata na osnovi međusobnih interesa, dakle riječ je o suradnji u poslovanju. Takav odnos se ne može novčano vrednovati. Nadalje, odnos koji proizlazi iz odnosa gospodarstva i kupaca uključuje i obostrano zadovoljstvo, zatim potrošačku lojalnost, imidž, *brendove* i distribucijske mreže i kanale. Cilj je smanjiti troškove i povećati dobit na osnovu suradnje između ovih dionika.

U agrarnom poduzetništvu želi se postići održiva konkurentnost kroz nove načine rada i proizvodnje, u cilju ostvarenja novih prihoda smanjenjem utjecaja na okoliš i brigom za buduće generacije. Rezultati istraživanja Pan i sur. (2021) prikazuju kako potrošački kapital utječe na sposobnost poduzeća koje se pojavljuje na tržištu. Sagledavajući zelene inovacije, zelenu proizvodnju i procese, pojavljuje se povezanost s održivom konkurentskom prednošću. Ukoliko postoji kvalitetan odnos s kupcima, poboljšava se pozicioniranje na tržištu, povećava se zadovoljstvo kupaca i njihova lojalnost. Dugoročno se time osigurava stabilnost na tržištu konkurentnosti. Suradnja s dobavljačima i dioničarima dodatno doprinosi potrošačkom kapitalu. Autori Kinanti i Murwaningsari (2024) utvrdili su značajan utjecaj na uspješnost poslovanja zelenog ljudskog kapitala i zelenog

strukturnog kapitala. Rezultati pokazuju da ne postoji značajan utjecaj zelenog potrošačkog kapitala na izvođenje radnih procesa.

U daljnjim istraživanjima odnosa zelene strategije i potrošačkog kapitala, Arfara i Samanta (2020) navode kako je potrošački kapital ključan kako bi se ostvarila konkurentska prednost poljoprivrednih gospodarstava kroz zelene strategije. Potrošački kapital uključuje odnose s kupcima i dobavljačima te drugim dionicima na tržištu, koji putem zelene i održive politike izravno utječu na ovu vrstu kapitala. Nadalje, odabirom zelene strategije u poslovanju, organizacije sebi osiguravaju bolje dobavljače, dugoročnu stabilnost u suradnji, opskrbi te tržišnim lancima.

Inovativnim pristupom kroz zelene prakse, potrošački kapital utječe na otvaranje mogućnosti za stvaranje zelenih inovacija. Duan i sur. (2022) u svojem radu iznose povezanost između potrošačkog kapitala i zelene inovacije. Potrošački kapital se uključuje u odnose s potrošačima, dobavljačima i strateškim partnerima, koji nadalje ostvaruju konkurentsku prednost uvodeći zelene inovacije. Autori smatraju kako se na taj način pozitivno utječe na potrošački kapital poboljšavajući vlastiti imidž i zadovoljstvo kod potrošača. Nedostatak koji se javlja u odnosu potrošačkog kapitala i zelenih inovacija je prilagođavanje proizvoda i usluga tržišnim promjenama. Ipak, pozitivna je strana povećanje broja potrošača koji koriste proizvode zelenih inovacija, što doprinosi lojalnosti kupaca i rastu tržišnog udjela takvih proizvoda.

Potrošački kapital kao treći element intelektualnog kapitala je ključan kod

ostvarivanja konkurentske prednosti, posebno onu koja su vezane za zelene strategije. Kvalitetni odnosi koji agrarni poduzetnici uspostave s dionicima na tržištu – dobavljačima i kupcima, povećavaju njihovu tržišnu stabilnost, zadovoljstvo kupaca i lojalnost.

Zeleni intelektualni kapital kao činitelj održive konkurentnosti

Zeleni intelektualni kapital noviji je oblik intelektualnog kapitala važan u ostvarivanju održivog poslovanja i odgovornosti poduzeća prema široj društvenoj zajednici. Integracijom zelene vrijednosti u poslovanje gospodarstva doprinosi se održivijoj konkurentnosti.

Koncept zelenog intelektualnog kapitala istražili su autori Benevene i sur. (2021) koji su naveli kako u razvoju poslovanja prednost treba tražiti u održivosti i upravljanju nematerijalnom imovinom. Naime, konkretne prednosti se prepoznaju u povećanju inovativnosti, produktivnosti i konkurentnosti. Kako bi se primijenio ovaj razvojni model u organizacijama, treba biti uključena sociologija, psihologija i menadžment.

Shulha (2024) objašnjava da za razvoj održivog poslovnog modela, štednju resursa, promicanje zelenih inovacija i poboljšanje energetske učinkovitosti važan učinak ima upotreba zelenog intelektualnog kapitala. Usvajanjem zelenog pristupa u poslovanju gospodarstva dolazi do veće produktivnosti, ostvaruje se konkurentska prednost na tržištu te uspjeh u ostvarenju ekoloških ciljeva. Za implementiranje zelenih vrijednosti na gospodarstvu ključni su znanje, vještine i tehnologije. Zaključuje se kako zeleni intelektualni kapital ima pozitivan utjecaj na organizacijsku učinkovitost i inovacije.

Zelenim inovacijama, zelenim politikama i zelenom proizvodnjom agropoduzetnici doprinose održivoj proizvodnji, čime se bolje pozicioniraju na tržištu te ostvaruju perspektivniju konkurentsku poziciju.

Strategije i metode koje poduzeća primjenjuju prilikom smanjivanja negativnih utjecaja na okoliš (transport, skladištenja, distribucija) promiču se kroz zelene logističke prakse. Agyabeng-Mensah i Tang (2021) otkrivaju kako zelene logističke prakse djeluju kao posrednik između zelenog ljudskog kapitala i poslovnih rezultata te imaju značajan utjecaj na društvene promjene i financijske rezultate i konkurentnost.

Razvoj zelenih praksi postaje ključan čimbenik u ostvarivanju poslovnog uspjeha. Shoaib i sur. (2021) objašnjavaju kako zeleni ljudski kapital doprinosi organizacijama smanjenjem troškova i primjenom održivih praksi kroz društvenu odgovornost. Smjernice uključuju istraživanje organizacijske zelene kulture, zelene zdravstvene prakse, performansi zaposlenika, povezanosti menadžmenta s održivim ciljevima te uloge zelenog intelektualnog kapitala u kružnoj ekonomiji.

Bombiak (2023) objašnjava kako zeleni organizacijski kapital uključuje resurse kao što su ekološki patenti, ekološke inicijative i strategije. Menadžeri koji u svojoj organizaciji koriste mogućnosti upravljanja zelenim organizacijskim kapitalom, prepoznaju važnosti različitih resursa i integriraju ih u svoje poslovne modele te ih češće koriste kroz zelene prakse kojima se potiče zelena konkurentnost.

Fleksibilnost novih proizvoda, uz uključenost kupaca i dobavljača, omogućava brže plasiranje zelenih proizvoda, navode Awwad i sur. (2022). Autori u istraživanju navode kako organizacijski sustavi koji podržavaju povezivanje s kupcima i dobavljačima omogućavaju prilagodbu u razvoju proizvoda koji su nastali kao zelene inovacije. Ovakva infrastruktura poduzećima otvara mogućnost za stvaranje ekološki prihvatljivih proizvoda koji jačaju poziciju poduzeća na tržištu kroz učinkovite strategije diferencijacije i optimizacije troškova.

ZAKLJUČAK

Suvremeni pristup agrarnom poduzetništvu naglašava važnost intelektualnog kapitala, znanja i inovacija kao temelja za održivost i konkurentsku prednost. Fleksibilno upravljanje ljudskim, organizacijskim i potrošačkim kapitalom doprinosi stvaranju više razine novostvorene dodatne vrijednosti proizvodima i uslugama.

Ljudski kapital ima ključnu ulogu u razvoju agrarnog poduzetništva. Unaprjeđenjem obrazovanja, osposobljavanja i motivacije nastaje osnova za povećanje produktivnosti, ekonomski rast i održivost u poljoprivredi. Posebnu važnost ima uključivanje žena i osiguravanje ravnopravnog pristupa svim resursima. Nadalje, potrebno je uskladiti agrarnu politiku s ciljevima razvoja ljudskog kapitala kroz ulaganje u obrazovanje, infrastrukturu i financijsku potporu. Integracijom održivih praksi i visokotehnoloških rješenja dodatno će se osnažiti konkurentnost i ekološka održivost poljoprivrede, stvarajući je snažnijom za trenutne i buduće izazove.

Za uspjeh poljoprivrednih gospodarstava neophodna je organizacija rada te međusobna suradnja ljudskog i organizacijskog kapitala.

Zeleni intelektualni kapital ključan je za održivo poslovanje, konkurentsku prednost i dugoročnu stabilnost poduzeća. Integracijom zelenih vrijednosti, fleksibilnih organizacijskih sustava i zelenih logističkih praksi poboljšavaju se inovativnost, učinkovitost i društvena odgovornost. Ulaganje u zeleni ljudski i organizacijski kapital doprinosi ekološkim ciljevima, optimizaciji troškova i prilagodljivosti tržišnim promjenama.

Organizacijski kapital obuhvaća strukturu, procese i kulturu, a omogućava stvaranje konkurentne prednosti i to kroz učinkovitost, inovacije i prilagodbu. Zadruga predstavljaju vrijedan oblik organizacije. Zadrugnim djelovanjem poljoprivrednicima se pruža bolje iskorištavanje resursa, konkurentnost i prilagodljivost na tržištu. Održivi rast i razvoj zahtijevaju uravnotežene odnose s potrošačima, partnerima i ostalim interesnim skupinama. Strategijski ciljevi poput digitalizacije i veće povezanosti s institucijama ističu osnovni cilj kojim će se osigurati buduća poslovanja.

Treća sastavnica intelektualnog kapitala, koja značajno doprinosi konkurentskoj prednosti gospodarstva, odnosi se na potrošački kapital. Kvalitetni odnosi s potrošačima, dobavljačima i drugim dionicima na tržištu poslovanja omogućavaju veću stabilnost, lojalnost kupaca i bolje tržišno pozicioniranje. Uvođenjem zelenih strategija, kao na primjer zelenih inovacija, održive proizvodnje i ekoloških procesa, transformira se potrošački kapital i postiže jačanje imidža i povećanje zadovoljstva kupaca. Poljoprivredna se gospodarstva ovakvim pristupom prilagođavaju tržišnim promjenama i doprinose održivoj konkurentnosti na tržištu.

Zeleni intelektualni kapital predstavlja transformiranu komponentu održivog poslovanja koje agrarnim poduzetnicima otvara mogućnost kreiranja konkurentske prednosti, kao i dugotrajnijeg položaja na tržištu. Uvođenje zelenih vrijednosti u poslovanje kroz zelene inovacije, fleksibilniji organizacijski model, te zelenu logistiku doprinijet će povećanju produktivnosti, smanjenju troškova i naposljetku jačati društvenu odgovornost. Ulaganjem u zeleni ljudski kapital i zeleni organizacijski kapital doprinosi se i ostvarivanju ciljeva zaštite okoliša, kao i prilagodbu tržišnim promjenama. Zelene prakse omogućavaju agrarnim poduzetnicima rast učinkovitosti poslovanja i dugoročnu održivost kojom se stvara temelj za odgovorno i ekološki orijentirano poslovanje.

Intelektualni kapital je nematerijalna imovina poduzeća, koja je neophodna za održivo i konkurentno poslovanje. Zajedničkim djelovanjem sastavnica nastaje povoljno okruženje za povećanje inovativnosti, produktivnosti i tržišne stabilnosti. Ograničenja prilikom istraživačkog procesa bila su nedostatak literaturnih referenci kojima se prezentiraju rezultati istraživanja konkretnih determinanti i atributa intelektualnog kapitala u poljoprivredi. Daljnjim istraživanjima bilo bi korisno pratiti promjene vezane za ulaganje u obrazovanje, resurse i zelene prakse. Važnost ove teme povezana je i s boljim pozicioniranjem na tržištu, poslovnom uspješnosti i općenito društvenom odgovornosti.

LITERATURA

- Agyabeng-Mensah, Y., Tang, L. (2021). The relationship among green human capital, green logistic practices, green competitiveness, social performance and financial performance. *JMTM* Vol. 32. No. 7.
- Akbar, A., Salam, M., Arsyad, M., Rahmadanih, R. (2023). A study of human capital on institutional system of horticultural agribusiness. In *E3S Web of conferences* Vol. 373, 0p. 04007. EDP Sciences.
- Alpeza, M. (2021). Znanje kao izvor konkurentske prednosti u dobra, i osiguranja održivosti u krizna vremena. *Intelektualni kapital 30 godina teorije i prakse u svijetu i Hrvatskoj*. Zagreb. 43–58.
- Arfara, C., Samanta, I. (2020): The impact of green strategy on organisations' relational capital. *Management and Business Research Quarterly*, 15, 29-42.
- Awwad, A., Anouze, A., L., M., Ndubisi, N., O. (2022). Green Customer and supplier integration for competitive advantage: The mediation effect of sustainable product innovation. *Sustainability* 14(16):10153.
- Benevene, P., Buonomo, I., Kongo, E., Pansini, M., Farnese, M., L. (2021). Management of green intellectual capital: Evidence-based literature review and future directions. *Sustainability* 2021, 13(15), 8349.
- Bombiak, E. (2023). Effect of green intellectual practices on the competitive advantage of companies: Evidence from Polish companies. *Sustainability* 2023, 15(4), 4050.
- Butenko, D., Zaslavskaya, K., Sheinova, Y. (2023). Scientific and methodological principles of organizational capital management and its assessment. *Economics of Development* 22(3): 52 – 61.

- Deže, J., Kanisek, J., Ranogajec, Lj., Tolušić, Z., Lončarić, R., Zmaić, K., Tolić, S., Sudarić, T., Kralik, I., Turkalj, D., Kristić, J., Crnčan, A. (2008). *Agroekonomika*. Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku. Poljoprivredni fakultet u Osijeku.
- Deže, J. (2020). Poduzetnički potencijali ljudskih resursa u poljoprivredi. *Zbornik radova Globalni izazovi & Regionalne posebnosti*, Osijek, 98-111.
- Deže, J., Sudarić, T., Ranogajec, Lj. (2023). *Agri-Entrepreneurship: Measurement and Evaluation of Intellectual Capital Potential*. *Central European Business Review*, 12(5). 71-92
- Duan, Y., Liu, H., Yang, M., Chin, T., Peng, L., Russo, G., Dezi, L. (2022). The moderating effect of corporate environmental responsibility on relational capital and green innovation: evidence from a knowledge-driven context. *Journal of Intellectual Capital*. 24(1).
- Ilukena, M., Chowa, T., Haabazoka, L. (2024). Effect of Relational Capital, Structural Capital, and Human Capital on the Performance of Insurance Brokers in Zambia. In *Ecological Footprint of the Modern Economy and the Ways to Reduce It: The Role of Leading Technologies and Responsible Innovations* (399-404). Springer
- Kinanti, S. A., Murwaningsari, E. (2024). Pengaruh green human capital, green structural capital dan green relational capital terhadap kinerja perusahaan. *Jurnal Ekonomi Trisakti*, 4(1), 245-252.
- Kiselakova, D., Šofrankova, B., Gombar, M., Čabinova, V., Onuferova, E. (2019). Competitiveness and its impact on sustainability, business environment, and human development of EU (28) countries in terms of global multi-criteria indices. *Sustainability* 2019, 11(12), 3365.
- Kozera, M. (2011). Intellectual capital in agriculture—measurement and determinants. *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*, 10(3), 83-95.
- Lacković, D. (2005). Intelektualno vlasništvo u konceptu intelektualnog kapitala. *Međunarodne studije*, (4), 52-69.
- Laliwan, S., Potipiroon, W. (2022). Bord capital, organizational capital and organizational Performance of agricultural and non-agricultural co-operatives in Thailand. *ABAC Journal*, Vol. 42, Iss. 2, 195-215.
- Lev, B., Radhakrishnan, S., Evans, P.C. (2016). Organizational capital, A CEO's guide to measuring and managing enterprise intangibles. *Measuring and managing organizational capital series No.1*.
- Lopez, J.E., Salazar, E.A., De Castro, G.M., Saez, P.L. (2006). Organizational capital as competitive advantage of the firm. *Journal of intellectual capital* 7(3).
- Matthew, O., Osabohien, R., Lakhani, K. H., Aderounmu, B., Osadolor, N.E., Adediran, O., Mabinouri, O., Igharo, A.E. (2022). Women engagement in agriculture and human capital development in developing countries: An African sub-regional analysis, 17(12)
- Obeidat, B.Y., Abdallah, A.B., Aqqad, N.O., Akhoerschiedah, A.H.O.M., Maqableh, M. (2016). The effect of intellectual capital on organizational performance: The mediating role of knowledge sharing. *Communications and Network*, 9(1), 1-27.

- Odinokova, T., Dvoryadkina, E., Istomina, N. (2021). Comprehensive insurance protection of human capital in agriculture. In E3S Web of Conferences Vol. 254, p. 10024
- Pan, C., Jiang, Y., Wang, M., Xu, S., Xu, M., Dong, Y. (2021). How can agricultural corporate build sustainable competitive advantage through green intellectual capital? A new environmental management approach to green agriculture. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(15), 7900.
- Sarawar, K.N., Sarker, S.A., Rahman, A., Islam, M. D. I., Alamgir, M.S., Adnan, K.M. (2023). Does Human Capital Link to Agriculture Sector? Review Evidence from Bangladesh. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, 7(10), 1707-1717.
- Shoaib, M., Zamečnik, R., Abbas, Z., Javed, M., Rehman A., U. (2021). Green human resource management and green human capital: A systematic literature review. *International Scientific Conference: Contemporary issues in busines, management and economics engineering*
- Singer, S. Šandrk Nukić, I. (2013). Povećanje konkurentnosti poduzeća kroz upravljanje ljudskim potencijalima. *Ekonomski vjesnik*, XXVI (1), 189-197.
- Shulha, O., V. (2024). Green intellectual capital and its impact on business models sustainability. *Economic bulletin of Dnipro University of Tehnology*. 85:34-43.
- Yu, Z., Osabohien, R. (2023). Investigating the impact of education and women in agriculture on human capital outcomes in Africa: an interaction analysis. *Problemy Ekorozwoju*, 18(2), 242-248.

Intellectual Capital as a Strategic Agri-Entrepreneurial Factor in Sustainable Competitiveness

ABSTRACT

The agribusinesses' strategic goals are increasingly focused on a sustainable development, which implies the environmental and social components, in addition to an economic sustainability. The paper's objective is to provide an overview of knowledge about the significance and transformations of intellectual capital in the achievement of agri-entrepreneurs' sustainable competitiveness. The paper provides an overview of professional and scientific knowledge in the field of intellectual-capital application while developing competitiveness. The previous scientific-research results have highlighted a significance of human, organizational, and consumer capital and its connection with the achievement of sustainable competitiveness. The processes of transformation into a green intellectual capital have been confirmed, requiring a management of intangible assets streamlined toward environmental protection. In this way, the agri-entrepreneurs can find a path leading toward the achievement of sustainable competitiveness.

Keywords: agri-entrepreneurs, intellectual capital, sustainability, competitiveness